

Őszinte önvallomásaim¹

Bór,² 1943. okt. 5-én Kezdem

8 nap múlva 3 hónapja lesz, hogy itt a határon kívül vagyok. Nem akarom a múltat részletezni, néha jó, néha kevésbé jó sorom volt. Hála Isten kaja-problémám nincs, még egyelőre bírom. Testem, idegeim rugékonyságukat elvesztették. Hisz 24 hónapja szolgálom már. Két eset van, vagy hazakerülök felépült komoly emberként, ez esetben el fogom célozni, vagy itt maradok Szerbiában, mint háborús áldozat. Kérem a Jó Isten áldását Szüleimre, rám.

[1943.] Okt. 10.

Itt ülök az ágy tetején. 3 hónapja kb., hogy itt vagyok. Lassan kiég belőlem minden, ami a civil élethez a legminimálisabban is fűződött. Testileg a hiányos táplálkozás legyengített, idegileg erősen meg vagyok törve. Pedig aránylag jó dolgom van nekem. Nem éhezem, sőt jól élek, munkám nem nagyon nehéz, és mégis. Reggel ½ 5 ébresztő, 6–11 [óra között] munka, 1 ó ebéd, 5 [óra] munka. Öröm, hazai sorok, amelyek olyan ritkán köszön-

¹ A naplót szöveg híven és az eredetivel azonos tagolással megegyező módon (bekezdés, sorkihagyás stb.) közlöm. Kizárólag a helyesírási hibákat javítottam, ideértve a gyakran elmaradt mondatvégi írásjeleket is. A hónapok nevinél (nagy vagy kis kezdőbetűk esetében) meghagytam az eredeti írásmódot. Ugyanúgy jártam el dátumok és helységnevek arab vagy római számmal való jelölése és az ezek mellé írt írásjelek esetében is. A naplóban olvashatatlan szövegrészt a szövegben jelzem, a helyenként érthetetlen mondatokhoz a lábjegyzetekben magyarázó megjegyzést fűzök. A naplót a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár igazgatója, Toronyi Zsuzsa hozzájárulásával közlöm.

² A naplóíró a Bór településnevet általában hosszú ó-val, Bór alakban használja.

Laufer György bori naplója (részletek).

Az MZSML tulajdona, Toronyi Zsuzsa igazgató engedélyével közlöm.

tenek ide. Tegnap este 9 kg csomagom jött, ami sokat jelent. Felszerelésem bővült, és adott esetben van mit eladni. Kb. jan. hónapig nem kell valószínűleg hozzányúlni. Honvagy erősen gyötör, vágyom 23 éves élettemmel élni, szeretem Pestet, imádom Szüleimet. Holnap lesz 4 hó[napja], hogy odahaza voltam Pesten. Jelen helyzet: Fogalmam sincs, mennyi ideig maradok, és hazajutok valaha? Bizonytalanság őrzítő dolog. Hosszú hónapok múlva kerül majd sor arra, hogy erre eljőjön az idő, hogy milyen módon, nem tudom. Talán simán visznek haza, talán nem, de haza akarok minden áron kerülni.

Okt. 17. Bór 1943.

3 hónap és 4 nap. Unom Bort, sőt idegeimre ment a munka, minden. Nehéz munkám volt a héten, sőt német vezetőm néha szavak helyett tettekhez folyamodott, rügött, ütött. Most a második [olvashatatlan] az idő. Hűvös, hideg, esős ősz és hosszú-hosszú tél áll előttünk. Utunk legkeményebb időszaka jön, ki kell tartani.

Kaja: Regg. Fekete, és egy levesnek nevezett lötty, este leves és valami főzelékféle, fél kiló kenyér, lekvár, zsír néha. Ezen a

koszton megélni sem igen lehet, hála Isten, nekem van ezen kívül mit ennem.

[1943.] Okt. 19.

Áthelyeztek alagútmunkára, örülök neki. Szabad időm van sok, nem vagyok az idő szeszélyének kitéve, hátrány a vizes talaj, rossz levegő. Ma megyek először. Este 10[-től] 6-ig. Jelenleg jól élek, remekül tudom magam ellátni, és ha Isten segít, megúszom ezt a bori túrát olcsón. Az elmúlt 3 hónap számomra elég nehéz volt, ennek oka én vagyok, mert erős vagyok, de nem szívós, idegileg gyenge, és a strapa elég kemény volt, rám német vezetőm úgyis pikkelt, jó, hogy eljöttem. Lelkileg erősödtem, alaposan kezdek megérni. Jelenleg olyan fásult jó érzés tölt el, nem gondolok senkire, semmire. Jó Isten áldását kérem további utamra, és köszönöm, hogy eddig mellettem volt. Szüleim, Manyikám, hazajövök.

1943. okt. 26. Bór

Sorsom hirtelen jóra fordult. Anyagi gondjaim megszűntek, reményem megvan arra, hogy míg itt leszünk, jól fogok kaja szempontjából élni. Napi 8 órát dolgozom, 16 óra szabad időm van. Úgy általában is készülök az életre, remélem, egyszer rá kerül a sor, hogy haza kerülök. Ez a gondolat olyan messze áll jelenleg tőlem, hogy még komolyan rá gondoljak is, nem lehet. Pedig el fog jönni, csak ki kell várni, hónapok is el fognak múlni, szenvedésekkel teli, remények, tények, szenvedések forgatagában fogok őrlődni, otthon, Szeged, kultúra távol fog tőlem kerülni, még egyszer valami történik, haza fogok remélem kerülni. Az érzés, amit érezni fogok, páratlan lesz. Az életet nagyon-nagyon meg fogom becsülni, élni és dolgozni fogok, az ételekért és a céljaimért, amit itt fogok már el [olvashatatlan]. Köszönöm az Istennek, hogy jól élhetek, nincsenek gondjaim, egyelőre és úgy néz ki, hogy míg a határon kívül leszek, megadhatom a szerettemnek ami csak kell, és aránylag nyugodt életet élhetek, és a végén haza kerülök. Most nagyon össze óhajtom magam szedni, normális nyugodt életet élni óhajtok. Istenem segíts meg, légy velem, segíts haza. Alagút munkát végzek este 10[-től] 6-ig,

naponta 3 csapat dolgozik heti váltással. Kb. 7 órát töltök lent, nem olyan veszélyes, ki lehet bírni, meg lehet szokni. Víz és közepes levegő van lent. De a 8 óra elmúlik valahogy, utána 16 óra szabad idő jön, amit olvasással, írással, pihenéssel töltök el, na és evéssel. Isten nevében előre.

1943. okt. 27.

Jelenlegi életem[et] a normális élet és remek táplálkozás jelenti. Telnek a napok és hetek. Szabadságra megy kb. 10 ember, talán egyszer rám kerül a sor, v. talán egyszer haza kerülök. Céлом, hogy itten gondtalanul jól éljek, egészségesen kerüljek haza, szenvedésemet csökkentsem és előkészüljek a jövőre, Isten nevében.

[1943. okt.] 28.

Röpülnek a napok, néha jó, néha kevésbé jó napjaim vannak, haza ritkán gondolok, mert nincs időm rá, és lassan kezdek teljesen elfásulni, ha egyszer Isten segítségével haza kerülök, pár napig csodálatos furcsa lesz.

Új munkahadunk van, fűrés lettem. Állandó beosztás, nehéz, de jó. Isten nevében előre.

[1943.] nov. 7.

Életem változóan alakul. Fő beszerzési forrásom bedugult, de majd lesz valahogy. Egészséges, aránylagos jó állapotban vagyok. 4 hónapja vagyok itt és aránylag jól vagyok, hála Isten, jó kondícióban.

[1943.] nov. 8.

Gyötör a honvágy, néha szörnyen szorít, éget, fáj. Jelen életem Bór, 1943. nov. 8-án.

1943. Nov. 18. Bór

Az eseményeket most a mai naptól leírom. Napló ez, csak a forma levélszerű, Néked szól.

Édesem ezek a sorok közösek. Magamnak írom, de Néked is szólnak, mint ahogy az életem kissé hozzád is tartozik. Isten

áldását kérem arra, hogy a sorokat együtt olvashassuk.

Beléptem az itt-tartózkodásom ötödik hónapjába. Megtörtem alaposan, testileg kissé kifáradtam, de idegeimet alaposan igénybe vette az idő. Egy hónapja alagútban dolgozom, fűrés vagyok. Néha óriási, szinte átlalatok elképzelhetetlen nehézségű munka ez. Mélyen a hegyben, a karbid lámpa fényénél, kézi fűrőgéppel fűrni. Levegő rossz, fűrésztől pára van, és mindenütt víz, sár. A fűrőgépet persze nem könnyű tartani. Kemény, igen kemény munka ez. Az elmúlt 10 nap különösen összetört engem, olyan kemény munkám volt, de már kezdem magam összeszedni.

Kissé elfásultam már minden iránt, nem létezik számomra más, mint munka, evés, pihenés. Nagyon távol áll tőlem minden, ami az otthonainkat v. csak a civil életet illeti. Napi 8 óra munka, időm az van bőven, sokat eszem. Mára befejeztem 8 órám. Drágám, vágyom utánad, szeretlek, de várni kell, én várok, Drága Szüleimre és rád, de sokat gondolok [rátok], velem vagytok lélekben.

[1943. nov.] 19.

Kemény napok, kemény a munka. A koszt, amit kapunk, egyenlő a minimummal, nem elegendő a létfenntartáshoz, de hála, kis gyümölcsöm van. Bevezetem a rendszeres életmód-

Laufer György munkaszolgálatos fényképe. Hely és időpont ismeretlen. Laufer Tamás magántulajdona, a képet engedélyével közlöm.

dot, nem óhajtok testileg, de különösen lelkileg összeroppanni. Drágám, ha most haza jutnék és leutaznék hozzád váratlanul, képzelem mit éreznél, nem volna-e különös újra úgy élni velem, mint nyáron, ez a 4 hónap mit változtatott érzelmekben, irányomban. Tudom, a múlt, levelek, fénykép gondoskodik, hogy emlékezz rám, tudom, hogy szeretsz, de az esetleges hosszú hónapok milyen hatással lesznek rád. Édesem, úgy érzem, soká kint maradok még, de haza jutok hozzátok sok viszontagságon, talán veszedelmen megyek keresztül.

1943. December hó 26. Karácsony vas.

Drágám! Bór, Szerbia.

Ezek a sorok Neked szólnak és el fogják mesélni az itteni életemet.

Az alábbi sorok[at] nem csak a kettőnk között fennálló szerelem jegyében írom, hanem az itteni szenvedéseim[et] és az itteni nagy vihart írom le.

Isten nevében, minél előbb jó egészségben találkozunk.

1942. [helyesen: 1943.] év December hó.

D. [december] 26.

Hatodik hónapja, hogy itt, ebben a szerbiai rézbányában dolgozom 3000 társammal együtt. Az állapotok elviselhetők, mert ennivaló van, a munka nem túl nehéz, a bánásmód is tartható. Csak a szívek nehezek, nagyon vágynak haza, de nagyon. El vagyunk fásulva. Istenem, Te most Pesten vagy, mit jelentene nekem ott lenni. Pest, Szüleim, és Te. Lehet, létezik ilyen boldogság. Hát igen, csak meg kell érte szenvedni. Ugye Drágám, nem hitted el volna a nyáron, hogy el kell szakadnunk egymástól, hosszú bizonytalan ideig. Mára befejezem, el fog jönni a mi időnk, meglátod, velem vagy.

1943. December 31. este 10 ó.

Bór.

Pár óra még ez az év. Drága Istenem, arra kérlek, hogy az 1944. év hozza meg, amit kérek tőle. Drága Szüleim és Te Manyikám, egészségben fogadjatok engem haza.

Szintén egészségesen engedd az életem helyes irányba haladni. Én most ígérem neked, hogy ami tőlem telik, megteszem. Isten nevében az 1944. évben, 9. h.

[1944.] Január 9. vas.

Szörnyen érzem magam, semmiben nem találok megnyugvást. Van már 3 lap is tőled Pestről. Kiolvasom belőle, hogy vidáman, boldogan teltek a napok. Vajon mit éreztél nálunk fent, ugye szép lakás? Képzelem Anya mit sírt, pláne ha hazamenni kár nekik. Édesem nem éhezem, nem nélkülözök itt a szerbiai havasok között, de nagyon fásult, nemtörődöm vagyok. Nem érezni, nem tudni semmiről, az volna jó, nem is írok tovább, Isten segítsen meg bennünket.

1944. II. 3.

Az idő múlik és vele a tél is lassan. Hetedik hónapja vagyok itt, nem éhezem, nem nélkülözök, nincsen is nehéz dolgom, de az otthonom utáni vágy igen erősen él bennem. A fásultság érzése teljesen úrrá lesz rajtam, csak mint halvány régi valami él bennem az otthon és Szüleim tudata, de milyen sokat velük vagyok lélekben, és eljő az idő, mikor haza fogok kerülni és velük élhetek. Nagy kemény iskola ez, de levizsgázom Isten segítségével.

1944. III. 4.

Ötheti betegeskedés után, és a hideg idő megszűntével szorgalmasabban fogom naplóm vezetni.

[1944.] III. 9.

Egy borongós, nedves napon a bori kocsmában ülök. Öten dolgozunk a közeli német konyhán én maradok délben itt. Velem sajnos febr. elején kis baj történt, beteg lettem, idegeim morzsolódni kezdtek, szívemet pedig erősen éreztem. Négy hét tele volt éjjeli rohamokkal és szenvedéssel, vele kaptam egy hatalmas náthát, most meg az izületeimet érzem, remélem megúsztam [és] a tavasz teljes javulást hoz.

Nyolc hónapja vergődünk ebben a bányavárosban, tele hit-tel, reménnyel és bátortalansággal. Egy részünk lerongyosod-va, mindenét eladva éli keserű nehéz életét, ráutalva a gyenge kosztra és a fabakancsokra, amelyekben nem fázik nagyon a láb, de járni nehéz benne. De kb. a fele még tartja magát kielé-gítő ruházatban, még bőrbakanccsal v. felszerelve, és [a] kevés beosztott még pénze lévén pótolni tudja a kosztot. Német veze-tők rendesen bálnak velünk, úgy általában, de magyar kere-tünk sokat nehezít sorsunkon. Csak dióhéjban, a bajok, 39,6% [fokos] láz, – [ekkor] belmunkás [lesz a munkaszolgálatos], ez annyit jelent, hogy nem feketet nyugodtan, hanem belső mun-kát kell végezni[e]. Kikötés, mint büntetés – semmiért is, koszt igen gyenge. Latrina – mire eljutunk, a nadrágban is marad, 2500 ember két latrinába fosnak [sic!]). Körletmunka, ez a leg-nagyobb átok. Ezeket majd részletesen leírom.

[1944.] III. 10.

Csak nem akar szép idő lenni, ez a sár szörnyű. Esemény az van bőven. Rengetegen lófrálnak fekete dolgok miatt. Ez a kis kocsmá jól jön. Napi 2 órát csendben olvasok és írok, ez a leg-boldogabb 2 órám. Rettentően vágyom a magány után, csend-ben pihenni, ha leszerellek, meg is adom magamnak. A követ-kező időkben rendszert szeretnék bevinni az életembe. Abszolút egészséges életmód – szabad időm jól kihasználni. Remélem, élelem dolgában nem fogok hiányt szenvedni sem, kevés pénzen [pénzem] lesz mindig.

1944. III. 16.

Pechszériám van. A jobb mellem alatt olyan fájdalmam van, hogy lélegzeni alig bírok, [olvashatatlan] reuma lesz. Nincs is kedvem.

1944. III. 21.

Tavaszi első napja, remélem az életem tavasza is eljő egyszer. Ezentúl minden napra igyekszem rö. írni. Kilencedik hónap. Beköszöntött a nélkülözés. Az idegek az egész vonalon rosszul állnak, s kezdünk elállatiasodni. Nálam a lelki deformáció na-

gyon erős. Testileg elvesztettem rugékonyságomat, soha egy mosoly – boldogság nem kerül arcomra, a szem sem fénylik, tompán közönyös, le vagyok törve, el vagyok fásulva.

Összeveszünk minden kicsiségen. A kilencedik hónap őrlő, maró hatása eredményt arat a testek, idegek felett. Eddig elhagytam magam, de igyekszem összeszedni magam. Az első tifusz felütötte a fejét, remélem nem követi több. Júliusi hazamevetel kezd komoly lenni. Ez [olvashatatlan] a jelen ma Borban, jövőben részletesen írok.

1944. III. 22.³

Nem akar tavasz lenni, az idő télies, már újra sáros, ill. féhér volt minden. Sorsom irányítását magam kezembe vettem, tekintve hogy nem akarok idegbetegként kerülni haza, össze

kell szedni magam és az életem menetét a jövőben vasakarrattal és kézzel óhajtóm vezetni, jól. Az én idegzetem ki van merülve, mégpedig alaposan. Egészséges étellel, a körülményekhez képest igyekszem helyrehozni. Egyszóval olyan életet akarok élni, míg haza nem jutok, hogy testileg, idegileg egészséges, erős maradjak, és általában ne törjek össze, míg ha azon az úton haladnék tovább, melyen a febr. elejétől máig haladtam, megzavarodnék, tehát fel a fejfel.

Hiába, a nélkülözés szétszedi a barátokat is, pedig éppen akkor kéne összetartani. Ernő és Nustyu⁴ 8 h[ónap]-ig vállal a váll mellett összetartva éltek

Laufer György fényképész vízi-jártassági igazolványa (Budapest, 1952. május 17.). Laufer Tamás magántulajdona, a képet engedélyével közlöm.

³ A dátumban 23. áthúzva, javítva 22.-re.

⁴ Ernő és Nustyu: nem azonosítható személyek.

őszig, míg lehetett, mosásból tartották fent magukat, utána én segítettem őket, most ők is széthúznak. Nem hibásak, idegek dolga intézte így. Én nagyon-nagyon sokat segítettem másokon, most nekem sincs semmim.⁵ Nem bántam meg, de ilyen helyen az ember maga az első. Hálát pedig nem várok és nem kapok. Drágám pár szót rólunk. Mire haza kerülök, Te belőled már nő lesz. Tegyük fel, hogy júliusban jutok haza. Magam elé gondolom a viszontlátást, őszintén szólva azt szeretném, ha nem letört állapotban, koszosan, rongyosan látnál viszont, hanem ahogy én gondolom, civilesen. Legyünk csak kicsit őszinték. Te engem [olvashatatlan] ismertél meg. Stramm, izmos fiú, aki harmonikázni és csevegni veled jól tud, slussz, egymásba szerettünk, és kijöttem ide, nem mondom, szép 3 hét volt.

Mit érek, ki vagyok mélyebben, érdemes vagyok vagy már nem, tudasd, de erre majd a jövő ad választ, Neked is, Nekem is, mára elég,
csókollak.

1944. III. 23.

Az események száguldanak. Magyarországon zavar van, a háború szele kezdi országunkat érinteni. Féltő aggódással, összeszoruló szívvel nézünk hazafelé. Istenem, segítsd meg Öket, hogy nyugalomban, egészségben és életben maradjanak.⁶ Mi itt, 9. h. távol szeretteinktől hiszünk, hogy a vihar egyszer eláll és megölelhetünk benneteket, akiket úgy szeretünk. Istenem, életem legnagyobb kívánsága, hogy Szüleimet és Téged magamhoz ölelhesselek. Az idő téli, pedig nagyon várjuk a szép időt, fázni külön teher.

Beosztásom igen jó, most hogy semmi pénzem nincs, bizony az a pótlás, amit a konyhai beosztás jelent, sokat tesz. A barátok kezdenek széthúzni. Ernő – Nustyu [olvashatatlan] pl. megkezdte már, a 9 h. felőrölte annyira idegeiket, hogy az önzés

⁵ Laufer György itt valószínűleg az általa történt élelmiszer-támogatásokra utal.

⁶ Laufer György minden bizonnyal Magyarország 1944. március 19-i német megszállására, a Sztójay Döme vezette új magyar kormány megalakulására gondolt, és a mindebből következő, a zsidók életét veszélyeztető politikától féltette az otthon maradtakat.

ják ki, hogy szenvedjünk, és lealázzanak bennünket. Sovány vigasz, hogy a tábor többi részében nyugalom van. De én már hiszem, ki fogjuk bírni, és eljő az életünk tavasza is egykor. Sajnos 1 fiú újra megszökött tőlünk, ennek hatását mi mindig érezzük. Sajnos az otthoni helyzet is kavarog – az idegháború részünkről elkezdődött, aggodás az otthoniakért. Nem – semmi esetre nem hagyom el magam, ami most szinte a végtelenbe látszik, de a kilátástalan, bizonytalan jövő dacára bízom Istenben, haza kerülök, és Szüleimet egészségben magamhoz ölelhetem. Lehet, hogy sokára jó el, talán még annyi, mint eddig (9 hó), de hiszem Isten segítségével, hogy eljő. Én jó beosztásban nem élhetve, élem napjaim, velem van Isten és haza fog vinni. Drága Istenem, légy szüleimmal és az otthoniakkal. Bór. Amen.

1944. III. 31.

Az események drámai rohanása következett be. Hétfőn megszökött 15 fiú. Fegyveres őr minden barakkban. A kedélyek izgatottak, otthon sem tudjuk mi van! Azután megint szöknek. Állandó szigorítás mindenütt. A keret egybe költözik. Elfognak 10 fiút. Tárgyalás még nincs, de az egész város figyeli a temetőben készülő 10 m hosszú gödör ásását. Tegnap elől-hátul ránk mázolták a mogendovidot,⁷ olajfestékekkel. Otthoni állapotokról nem tudunk semmit. Helyzetünk napról napra nehezebb lesz. Istenem, már te segíts és áldj bennünket, hogy eljöjjön az idő, hogy megölelhessük az otthoniakat. Amen.

1944. IV. 6.

Az események drámai száguldása nem állt meg, sőt [olvas-hatatlan]. Postát csak szülőtől lehet kapni, Drága, tehát postát tőled ide már nem is kapok. Vas. 2.-án kettős kivégzés történt, az Alezredes Úr beszédet mond.⁸ Pest három erős légitámadást

⁷ Mogendovid: Dávid-csillag, héberül Magén Dávid.

⁸ Marányi Ede (Pétervárad, 1896 – Markdorf, 1985) alezredes, táborcsoport parancsnok. A háború befejezését követően távollétében, háborús bűncselekmények elkövetése miatt felelősségre kívánták vonni. Ügyében ítélet nem született. BFL VII.5.e. 6791/1950. Elkötelezett hungaristaként, álnéven, vélhetően kettős ügynökként – és minden felelősségre vonás nélkül – élte le hátralévő életét. A Német Szövetségi Köztársaságban halt meg 89 éves korá-

kapott,⁹ [olvashatatlan]. Már arra sem számítok, hogy otthon van, na és mi van velük, élnek-e. Amit egy életen át szerettek, [olvashatatlan] egy romhalmaz. Istenem légy velük és velem. Milyen távol áll, hogy én találkozzam veletek, de Istenem bízom benne, hogy eljő. Az én helyzetem jó, kitűnő, rendes beosztásban, már egészségesen élem napjaim, remélve az életet a jövőben. Istenem, hadd ölelhessem szüleimet és Téged magamhoz. Amen.

Odahaza is zsidóellenes rendelkezések jelentek meg.¹⁰

1944. IV. 11.

Három napot pihentem, kis lázam volt, jól esik pihenni. Esemény semmi különös nincs sem otthon, sem itt. Drágám végre Te is írtál. Az egész tábor testileg, idegileg le van rombolva. Ember romok vonszolják itt-ott magukat, rongyokba burkolódzva. Az egész gárda szörnyen rongyos, bakancs dolgában pedig kb. 70% szörnyű állapotban Hiszen mit is írok a sorsunkról, olyan kilátástalanul szomorú, olyan sok bajunk van, mindenki bánt minket, aki akar. Az időjárás is ellenünk szegődött, ápr. közepe, de 7 szép nap nem volt még.

Magamról: beosztásom remek, német konyhán dolgozom, amely egyelőre hátránya minden előnye emellett az, hogy éhezem [sic!].¹¹ Drága édes Szüleim, hogy Ti utánatok, hogy vá-

ban. A valódi adatait tartalmazó feketemárvány sírköve 2010-ben visszakerült Magyarországra.

⁹ A magyarországi ipari és kereskedelmi célpontok elleni rendszeres légi bombázásokat 1944. április 3-án kezdték meg az amerikai repülőgépek. Az első kiemelt budapesti célpontok a repülőgépgyárak, illetve a Ferencvárosi pályaudvar volt.

¹⁰ Amennyiben számba vesszük a csak az 1944-ben hozott, a zsidók diszkriminációjával kapcsolatos rendeleteket, akkor Laufer György itt elsősorban az alábbi néven közzétett rendeletekre gondolhatott: „a zsidó távbeszélő előfizetők adatszolgáltatási kötelezettsége” (március 29.); „a zsidók háztartásában nemzsidók alkalmazásának tilalmáról” (március 31.); „zsidók közszolgáltatásának és közmegebiztatásainak, továbbá ügyvédi működésének megszüntetéséről” (március 31.); „a zsidók tulajdonában lévő közúti gépjárművek bejelentéséről” (március 31.); „a zsidónak minősülők katonai egyenruhaviselési jogának megvonásáról” (április 1.); „a zsidók megkülönböztető jelzéséről” (április 5.).

¹¹ A mondat talán így helyes: Beosztásom remek: német konyhán dolgozom, amelynek számos hátránya mellett egyetlen előnye az, hogy nem éhezem.

gyom, azt le nem írhatom, egy otthont, kis nyugalmat, emberi életet. Nagyon komolyan el vagyok fáradva. Ebben a pillanatban hallom, hogy meghalt valaki újra, egy jehovista robbantós. Testileg, lelkileg alaposan le vagyok romolva és gyengülve, ennek oka a tavasz, na meg a 3 hónap. Éppen ma kezdek hozzá, hogy összeszedjem magam, ehhez nagyon komolyan hozzákezek. Sok pihenés, jó táplálkozás, vitamin kúra, jógázás, talán túlzás, de régi erőnlétem nagy hányadát vissza akarom szerezni. Istenem, légy az otthoniakkal és velem, egyszer egészségben találkozhatssam veletek.

Drágám, szeretlek, olyan messze vagyunk egymástól és mégis olyan közel, a mi életünk annál szebb lesz, amilyen szenvedés az én életem most. Drágám, az életet meg kell szenvedni, én most nagyon megszenvedek érte, hogy annál boldogabb és egészségesebb életet éljek talán veled. Zárom soraim, legközelebb kettőnkéről jó pár oldalt írok. Isten áldása kísérjen Édesem.

1944. Ápr. hó 27.

Az események megálltak, semmi nem történik hála Isten. Két hónapos testi és lelki letörés után ismét kezdem magam összeszedni. Anyagilag sem vagyok annyira letörve, szóval emelkedik az életem. Én csak egyet kérek a sorstól, segítsen mielőbb haza, hogy megölelhessem szüleimet.

1944. Máj. 10.

Két hete nem írtam, de a jövőben rendszeresebben fogok írni. Beosztásom hála Isten, kitűnő. Táplálkozásom hiánytalan, szóval én rendben volnék. Folytatom, munkába indulok.

1944. Júni. 6.¹²

1944. júli.¹³ 9.

Itt ülök az alagútban, beosztásom azt elvesztettem, kezdődik a neheze. Nem akarom a múltat bírálni, de rengeteg hibát követtem én is el és rövidlátó voltam, nem voltam egoista. A múlt-

¹² Nem került semmi bejegyzésre.

¹³ Helyesen: június.

ról kár beszélni, eltemetem, jön, jön a jövő, amelyre magamat készítem már jó régen. Egy kérésem van, szüleimet egészségben akarom magamhoz ölelni.

1944. júni. 27.

Ma egy éve veled a strandon. Képek.

Ma itt.

Mához egy évre Szüleimmal, veled, ez a kérésem Istenem, más semmi.

1944. Júli 2. vas.

Ma egy éve, a szegedi strandon Anyámmal, Manyival, akkor feltettem a kérdést, adhat hát az élet annyi örömet, rá 9 napra hajón ültem Bór felé.

Két kérésem van a sorstól, Szüleimmal egészségben találkozni, vágyaimat elérni. Istenem, ez a két kérésem. Mától rendszeresen írok.

Bór 1944. júli. 5. Szerda.

Az események olyan csodálatosan zajlanak, hogy ezt le kell írni, sőt ami[n]t időm futja, írok.

Pár nap hiányzik az évhez, hogy itt vagyok. Az év részemre itt jól telt el.

1944. Júli. 14.

Beléptem az itt-tartózkodás második évébe. Kint a világban még fokozottabban dühöng a vérzivatar, a mi hozzátartozóink helyzete a legszorosabb, üldöztetés, légi-támadás. Nagy kérdőjel, vajon akik számunkra a legtöbbet jelentik, fogunk-e velük találkozni v. sem?

1944. júli. 29. Bór

Nagyon éhes vagyok, 36 ó[rája] nem sokat ettem. Reg 4.15.

1944. Júli. 29.

Hogy mi az oka annak, hogy nem vezettem rendszeresen az eseményeket, hát nem volt türelmem ehhez, de máshoz sem. Talán most fogom vezetni, érdekes lenne. Otthon.

13. hónapja itt vagyok Szerbiában, hát mit írjak? Megvagyok, élek, ez is nagy szó, sőt minden. Elfásulásom, letörődöttségem túl vagyok, olyan élet ez, mint amikor egy szalmaszálat visz a víz. Szalmaszál örül, hogy még nem süllyedt el és reméli, hogy a víz csak kisodorja a partra. Aránylag jó beosztásaim voltak, keveset elértem, felszerelésem jó, meg hogy bizakodva nézek a jövőbe, talán haza jutok és elérkezik életem legnagyobb kérése, legboldogabb perce, Szüleimet magamhoz ölelhetem. Kb. megpróbálom leírni az életem menetét.

Jelenleg igen jó, könnyű munkám van. Alagútban vagyok, mérnöki, ill. mérési teendőket végzek. Munkám általában könnyű, de a koszt is igen kevés.

Koszt:

Egyik fő problémánk, hogy a gyomor kéri mindig és ez a létfenntartója első számú kelléke.¹⁴ Napi étel mennyiségünk R. 5 d[eciliter] kávé, dél: 5–7 d[eciliter] levesféle főzelék, este irtó híg leves. Napi 60 [dekagramm] kenyér.

1944. Aug. 9.

Ma vagyok 24 éves. Nagykorú.¹⁵ Ezt családi körben a szeretet jegyében zajlik le, de most ég a világ, én pedig távol Szerbiában, messze drága Szüleinktől, csak gondolatban lehetek velük együtt, mert hogy abban együtt vagyunk, az biztos. De a sors meghozza nékem a maga ajándékát, sőt bőkezűen. Szüleim hol-, és kb.-i hógylétéről tudok. Reményem van velük találkozni, majdan. Ma egy éve már itt voltam, akkor még pár hete nem hittem volna, hogy még itt leszek. A jövőre vonatkozólag nem tudok semmit, arra kérem az Istent, Drága Szüleimmel minél előbb találkozzam egészségben, a Jó Isten pedig legyen továbbra is velünk, ahogy eddig volt. Hogy a 25. évemet hol fogom töl-

¹⁴ A mondat talán így helyes: Egyik fő problémánk, hogy a gyomor mindig kéri a magáét, és ez a létfenntartás első számú feltétele.

¹⁵ A korabeli hatályos jog szerint a nagykorúság kezdete a betöltött 24. életév.

teni és kikkel, azt nem tudom, csak arra kérem az Istent, hogy odahaza Velük, Szüleimmel, mondjuk Manyival. Ő tegnap volt 19 év[es]. Istenem ezek a kéréseim és még az, hogy olyan ember legyek, amilyen akarok. Déli 2 ó.

Szeretném e sorokat 1945. Aug. 9. 2 ó. átadni szüleimnek.

Beosztásom még jó, jövő héten újra munkaváltozás vár rám, remélem hagyományos szerencsém jó helyre sodor újra. Kaja problémám, hát a legszerényebben élek, beosztva, éppen hogy ne éheznek, számolok egy esetleges eltöltendő téli borzalomnak a csökkentésére. Felszerelésben nem lesz hál Isten hiány s hála Szüleim gondoskodásának, kajával meg mással is lesz valahogy, remélem addig nem maradunk itt. Jelenleg jól nézek ki, egészséges vagyok, ki vagyok pihenve. Talán sikerül ezt megtartani. Reményeim: hát meg [még] van, Szüleimmel fogok találkozni, ki kell tartani. Az elmúlt itt töltött 13 h. nem lehet panaszom. Nagy komoly iskola volt számomra. Eddig nagyon is társaslény voltam, most kissé magamnak fogok élni visszavonultan.

Kérem Isten segítségét és kéréseim teljesítését.

Manyikám Drágám!

Tegnap voltál 19 é[ves]. Távol az otthonodtól, nehéz sorsban élsz,¹⁶ megtör az élet, de ez nem lényeges, fő hogy haza kerülj, tudom meg fogod becsülni az életet velem együtt. Az Isten legyen veled, velem, mindannyiunkkal. Úgy legyen. Amen.

1944. Aug. 10.

Pár napja különösen ki vagyok pihenve, persze ez sem boldogító, van időm gondolkozni, pedig itt mindent csinálhatsz, csak ne gondolkodj, mert van min. 13 hónapja vagyunk itt, nehéz körülmények között, minden emberi civilizált élettől távol, egy barakk táborban tengetjük életünket, kb. 50% éheznek, le

¹⁶ A magyar zsidók gyűjtőtáborokba és gettókba gyűjtése 1944. áprilisban kezdődött el. A szegedi csendörkerületből 1944. június 24-én kezdődött meg a zsidók deportálása, elsősorban az auschwitz-birkenai, másodsorban a strasshofi koncentrációs táborokba.

van rongyolódva, szóval ki van merülve minden tekintetben. Többiek még bírják úgy-ahogy. De lelkileg mindannyian kiva-gyunk, a pestiek kivételével mindenki szüleit elhurcolták ismeretlen helyre. Irtózatossá lelki kín ez. Reméljük ők is fognak szüleikkel találkozni és én is. Ha ezt a pillanatot magam elé képzelem, olyannak tűnik, mint a legszebb álom, de úgy érzem, eljön, akkor pedig soha nem hagyom el őket, az életet pedig nagyon meg fogom becsülni, most nekem ez úgy tűnik, mint-ha valahol szinte elérhetetlen távolban lenne, és talán nincs messze. Élni szabadon, Szüleimmel, dolgozni, építeni, fiatalnak lenni, enni jól, átölelni és megcsókolni egy lányt. Hát nem természetes, hogy vágyom ez után? Istenem milyen pillanat lesz, hazafelé menni. Istenem add meg.

1944. Aug. 22.

A sorsom rohanva száguld, kikerültem Kriveljre,¹⁷ a Fehér-hegyre. Az emberi sorsnak eme szomorú helyére. Reg. 6. este 7-8-ig folyik a legkeményebb munka. Rettenetesen ütök-kínó-zák az embereket, irtózatossá kemény emberi sors ez, amelyet él-nek itt az emberek. Kissé próbálom enyhíteni az emberek sor-sán, talán sikerül. Ezért a sikerért most életem első komoly nagy harcát vívom. Az Isten legyen velem.

Drága Szüleim, az életem legnagyobb kérése, hogy találkozhassam veletek és végre rendes emberi életet élhessek. Nagyon nagy iskola ez. Az élet legkisebb öröme is leírhatatlan boldogságot fog jelenteni. Istenem jöjjön el már ez is.

Hiszek benne. Amen.

[1944.] Aug. 23. Bór, Krivelj

Kaptam hosszú idő után 2 lapot [olvashatatlan]. Egy db ha-zai szív, a szeretet otthoni életéből egy kevés, és mégis olyan sok, ide, ahol ebből a szahara van. Nehéz napok, órák, komor idők zúgnak a fejünk felett, az élettanból mindannyian letesz-szük az érettségit, de sokan az akadémiát is.

¹⁷ Bortól és a bori Berlin tábortól északra lévő település, a mai 393-as szá-mú közút mentén. Krivelj környékén azóta is jelentős bányászat folyik.

Érdekes, egyelőre a sors még mindig kegyes hozzám. A legfontosabb, Szüleim otthon és jól vannak. Még Reményem van rá, hogy találkozunk. Beosztásom még itt a munka poklában is könnyű. Talán fél évig kibirom nagy éhezés nélkül. Reményem van haza kerülni, Szüleimet megölelni és olyan emberré nevelni magam, amilyen akartam lenni.

Megbecsülöm az életet, és lesz erőm és tudásom elérni, amit akarok. Istenem Te légy velem.

Manykám

Álljuk a vihart, megedz és tanít. Szeretjük egymást, a lélek hullámhosszán találkozunk, gyakran.

Tarts ki Szívem, én is azt teszem. Isten velünk lesz, boldogok leszünk.

1944. Aug. 25. Krivelj.

Ennek a fejezetnek címe:

Fehér-hegy, Krivelj!

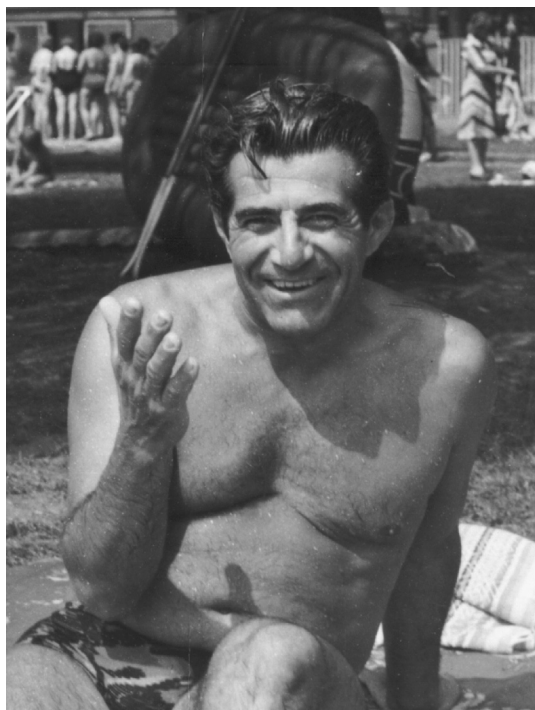
E hó 16-án kivezényelték ide. Örülök, hogy tanúja lehetek, ami itt lejátszódik, hát leírom.

Kb. 150 m magas mészkőhegység, 4 emelettel bevágva, ahol a falból termelik a mészkőt.¹⁸ Ott rögtön a fal aljába csillékbe rakják, kitolják egy gyűjtő tárnába, ahonnan a kis vagonokba folyik, utána drótkötél-pályán el lesz szállítva a rendeltetési helyére.

106 fiú végzi ezt a munkát. Olyan emberek, akik 30-40 hónapja munkatáborban vannak. Testileg-lelkileg ki vannak merülve, hozzátartozóikat elhurcolták, otthonuk nincs, és második hónapja Borban, ill. hát hadművelleti területen vannak.¹⁹ Ezek az ember-árnyékok r. 6 – este 7., 1 ó ebédidővel végzik napi 12 órai igen kemény munkájukat. Rendszertelen munka folyik. Mert 3 embernek 1 csillével [napi] 30 csillét kell megcsi-

¹⁸ Bor környékén elsősorban érceket bányásznak (arany, ezüst, króm, nikkel, ólom, ón, réz), de a Krivelj környéki bányákban külszíni mészkőbányászat is folyt.

¹⁹ Ők az 1944 júniusában, a második csoporttal Borba vitt magyar zsidó munkaszolgálatosok közül kerültek ki. Sokan voltak közülük, akik korábban már máshol is teljesítettek munkaszolgálatot, csakúgy, mint Laufer György.

Laufer György fényképe, amelyen jól látható homlokának jobb oldalán a puskatűstől elszenvedett sérülés nyoma (hely és időpont ismeretlen). Laufer Tamás magántulajdona, a képet engedélyével közlöm.

nálni. Nem robbantanak, [az] elegendő anyagot szinte kézzel kaparják ki az emberek a követ [sic!]. Ütik-verik, megalázzák az embereket, agyonhajszolják, az állatnál százszor rosszabb sorsban hagyják élni. Izzó-égő napon, forró sziklák között követ törni, lapátolni, mázsás kőveket emelni, aránylag minimális koszt, fizetségül este verést kapni, ledöglenni egy pokrócra, jön egy rövid mély éjszaka, amely egy percnél tűnik, mikor az ember felébred összetört fájo nehéz tagokkal, és

újbol kezdeni előlről mindent. Nincs regenerálódás, csak kimerülés, az állandó éhséget csak az izzó melegen fellépő szomjúság nyomja el.

Ez így minden túlzás nélkül a Fehér-hegy, Krivelj, részletezem még. Hozzá fűzöm még, hogy a 106 ember között nincs egység, sőt széthúzás, pozícióharc, amelynél nem számít, ha a másikat nyomja el. Feltett szándékom minden erőmmel a köz érdekében mindent megtenni, ami semmi más, mint este 7 helyett 5 [órakor] menjünk be és ne verje az embereket, ugye nem is nagy kérdés.

1944. VIII. 29. Hétfő

Tegnap vas. volt, a 14. h.-i bori itt-tartózkodásom legizgalmasabb és eseményekben leggazdagabb napja. Felszólítást kaptunk, hogy menetkészen álljunk, mert minden pillanatban várhatjuk az indulási parancsot. Tehát a közeljövőben reményünk van elmenni, irány az ország határa. Sőt reményem van haza jutni, ősszel átlépni a küszöböt, megölelni Drága Szüleimet. Olyan csodálatos, hihetetlen.

Istenem add meg. Tiszti barakkba kerültem fényképésznek, de aki a Fehér-hegyen dolgozik, nem mehet, a sors úgy rendelte. Gyalog fogok menni, erő kell, itt is megpróbálok, amit lehet, enyhíteni. Istenem, 35 h. munkatábori szolgálat után, végre közelbe érezni a szabadság érzését, remélem, nem csal a sors újra meg.

Minden egyes rossz időszak után azt mondtam, hogy tanultam, értem.

Hát az biztos, az elmúlt pár hét, ahogy megtört, vagy fel is épített, remélem olyan emberré sikerül lennem, amilyen akartam mindig lenni, olyan, aki képes keresztülvinni akaratait, céljait. Mindenesetre először nyugodt családi élettel ki akarom pótolni a mulasztottakat, idegileg végre alaposan ki akarom magam tisztítani, pihenni. A családi élet, Szüleim szerető légköre fel fog frissíteni. Utána elkezdek dolgozni, olyan irányban, amilyennek jónak látom. Istenem, 35-36 hónap legyen elég iskola, engedj Szüleimmal és céloimat élni, itt dolgozni. Krivelj.

1944. VIII. 30.

Irtózatos, szinte idegőrlő várakozás, mikor indulunk, minden percben várjuk. Gyomrom rossz, remélem megjavul holnapra. Kalandozzunk kissé vissza. Júni 6. kikerültem a német konyháról, saját bajtársaim leszavaztak, nem való vagyok közéjük. Köztük akkori legjobb barátom Brunó is. Nagyon fájt a dolog. Azóta úgy hiszem megálltam a helyem, még idefent a Fehér-hegyen is. Ahol eddig is már számtalan szenvedést enyhítettem. És én ezt az embert vas. este még a konyhánál is jobb pozícióba juttattam. Városba fényképésznek. Azért mert méltó [olvasha-

tatlan] ember erre a helyre. Szeretem [olvashatatlan] utolsó sorban, úgyis meglátja ki vagyok. Az elköv. napok részünkre óriási változásokat hozhat, és úgy hiszem fog is. Istenem legyél velem, vezess haza.

1944. Aug. 31. szerda.

Azt mondják, hogy pénteken indulunk, nem hiszek benne, az egész elmenés olyan, mint valami elérhetetlen álom, pedig talán sokaknak az életébe fog kerülni, de már ex, [sic!] el innen, elég volt 14 hónap.²⁰

Pedig tudom, hogy az indulás pillanatában kezd ránk nézve komoly reménység hazajutáshoz, de a legveszélyesebb időszak is.²¹

De várjuk minden erőnkkel és Isten velünk lesz, haza segít a nagy vészen át. Ezek a napok a várakozás jegyében telnek el. El fog jönni, érzem.

Fricikém 1944. Aug. 31.

Nem tudom

1944. Aug. 31.

A bizonytalanság és fejetlenség tetőpontján. Mindenki csomagol, indulásra kész és minden pillanatban várjuk is az indulást. Sokan azt mondják, hogy már nem lehet [elindulni], én úgy érzem pár napon belül indulok mégis.

Fricikém! 1944. Aug. 31. Bór, Krivelj

Nem tudom hol vagy, de a lélek hullámhosszán szeretettel üdvözöllek. Kemény nagy iskolát járunk, most már remélem a vége fele. Haza kerülünk mind a ketten. Téged Fricikém szánlak legjobb barátomnak, csak és leghűségesebb munkatár-

²⁰ Az „ex” itt talán azt jelenti, hogy ez a múlt, ez volt, innen el kell menni.

²¹ A mondat talán így helyes: Pedig tudom, hogy számunkra az indulás pillanata megteremti a hazajutás reményét, de az indulást követően lesz a legveszélyesebb időszak is.

samnak kérem a Jó Istent, segítsen haza a vészen át minket, Szüleinkhez.

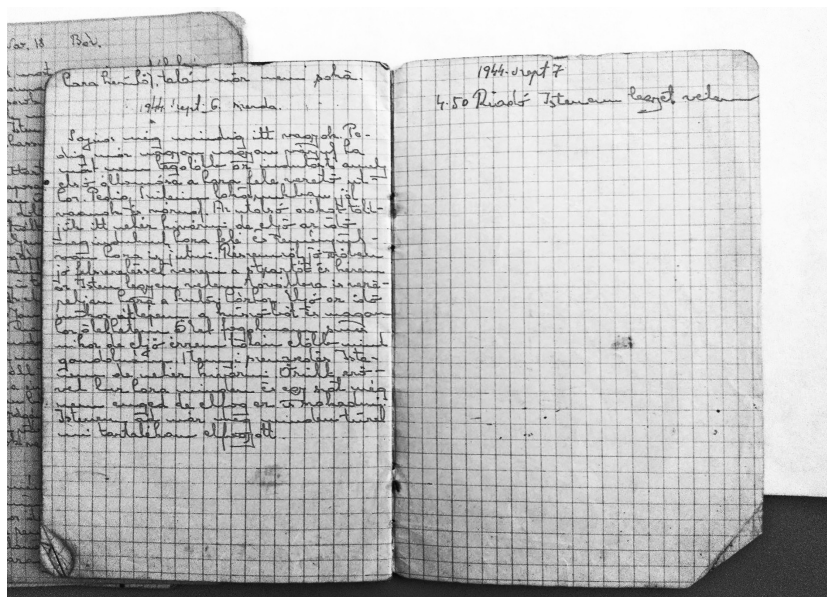
Gyuri

1944. Szept. 2. szom.

Elmúlt egy nagyon várakozásteljes hét és egy izgalmas hónap veszi kezdetét. Vas. parancsot kaptunk a menetkészültségre és a héten már el is indultunk volna, csak még nem lehet v. már egyáltalán nem lehet. Sorsom a legbizonytalanabb és úgy érzem, hogy haza kerülök, talán már nem soká.

1944. Szept. 6. szerda.

Sajnos még mindig itt vagyok. Pedig már nagyon-nagyon várjuk, ha mást nem, legalább az indulást, amely első állomás a hazafelé vezető úthoz. Pedig Szüleim lakásunkban jól vannak és várnak. Az utolsó órákat töltjük itt, nehéz kivárni, de eljő az idő, megindulunk hazafelé és reményünk van haza is jutni.

Laufer György bori naplójának utolsó oldalai. Az MZSML tulajdona, Toronyi Zsuzsa igazgató engedélyével közlöm.

Részemről jó időben, jó felszereléssel veszem a startot és kérem az Isten legyen velem, továbbra is vezéreljen haza a Szülői házhoz. Eljő az idő, mikor átlépek a küszöböt és magamhoz ölelhetem Őket. Fogalmam sincs, mikor, de eljő, érzem, talán előbb, mint gondolnám. Mennyi szenvedés Istenem, de nehéz kívánni. Örült erővel húz haza minden, és egy szál még nem enged, de el fog ez is szakadni. Istenem, add már meg, minden türelmi tartalékom elfogyott.

1944. szept. 7.

4.50 Riadó. Istenem, legyél velem.